

EKSEGESE SOM TEOLOGISK DISCIPLIN

RAY CARLTON JONES

Allerførst vil jeg gøre opmærksom på, at titlen på mit oplæg – “Eksegese som teologisk disciplin” – har jeg fra min Doktor Vater, James Luther Mays, hvis tiltrædelsesforelæsning som Professor i Gammel Testamente ved Union Theological Seminary i Virginia i 1960, hed “Exegesis as a Theological Discipline.” Jeg tilstår, at mit oplæg i dag har hentet inspiration i Mays’ overvejelser i hans foredrag, hvis anliggende stadigvæk er aktuelt, idet det er Mays’ påstand at det kun er når bibelsk eksegese er sig selv bevidst som *teologisk* eksegese at den kan være videnskabelig eksegese.

Jeg begynder med nogle banale konstateringer: bibelsk eksegese drives på teologiske fakulteter, og disse fakulteter hører hjemme på universiteter. For mig at se betyder disse banale kendsgerninger, at spørgsmålet om videnskabelig eksegese hører hjemme i en større sammenhæng, først og fremmest i en teologisk sammenhæng, og, i forbindelse med universiteternes overordnede virksomhed, i en videnskabelig sammenhæng. Disse to sammenhænge – den teologiske og den videnskabelige – kan ikke adskilles. Som Paul Tillich har udtrykt det i sin *Systematic Theology*, er teologi kirkens *kognitive* funktion, og dette betyder at teologien nødvendigvis må føre en samtale med andre kognitive discipliner, først og fremmest med filosofien og ikke mindst med den del af filosofi, som vi kender som erkendelsesteori. Denne kendsgerning – at teologien er kirkens kognitive funktion – indebærer at teologien som disciplin hører hjemme i en videnskabelig – og endelig videnskabsteoretisk – sammenhæng.

Vore overvejelser omkring videnskabelig eksegese må ikke løsrives fra den større umiddelbare sammenhæng, nemlig teologiens overordnede sammenhæng. Spørgsmålet om videnskabelig eksegese fører os med det samme til spørgsmålet om teologiens videnskabelighed, og teologiens videnskabelighed hænger som nævnt sammen med en forståelse af teologi som kirkens kognitive funktion: teologiens opgave er at afprøve gyldigheden og betydningen af kirkens liv og lære, som disse kommer til udtryk i kirkens fortællinger, forkyndelse og bekendelse. Som Tillich har udtrykt det: teologi er *logos* om *theos*, en rationel fortolkning af den religiøse substans af riter, symboler og myter. Selvom teologien anvender metoder fra andre discipliner – filologi, sociologi, psykologi, antropologi, religionsvidenskab, litteraturvidenskab, osv. – så er teologiens faglige *indhold* som *kirkens* kognitive funktion givet på forhånd: det er – for igen at bruge Tillichs sprog – de kristne symboler (eller kirkens billedsprog!) som er målet for teologiske undersøgelser og overvejelser.

Videnskabelig eksegese af de bibelske tekster er en del af teologiens arbejdsfelt. Teksterne er givet på forhånd, idet de er resultatet af menneskelige vidnesbyrd og overvejelser om begivenheder, erfaringer og oplevelser som i sin tid er blevet opfattet som normgivende for individer og grupper i forhold til livets mål og mening og er derfor i tidens løb blevet “kanoniske” og på den måde, som sagt, givet på forhånd. De er en kendsgerning. Disse vidnesbyrd og overvejelser behøver vel at mærke ikke at være betegnet som såkaldte “åbenbaringer,” idet teksterne i høj grad ofte handler om riter, refleksioner og fortolkninger – og ikke alene om bekendelser som sådan. Det er vigtigt at holde sig for øje, at disse teksters tilblivelse og overlevering i sagens natur er “teologiske,” idet motivationen for både nedskrivning og overlevering i høj grad skyldes et forsøg på at beskrive, afgrænse og i mere eller mindre grad systematisere det vi normalt vil betegne som religiøse erfaringer, oplevelser og overvejelser. De er altså i deres hensigt en *logos* om *theos*.

De bibelske tekster *er* teologiske tekster: traditionelle historisk-kritiske undersøgelser af de bibelske tekster har gjort det klart, at disse tekster er vidnesbyrd; de er *teologiske* tekster, hvad angår deres hensigt. De er, som de fremstår i dag, ikke historiske beretninger, men et levn af den

forkyndelse og situation, de blev nedskrevet og overleveret i. Det bør her indskydes, at afstanden imellem teksterne og de begivenheder, som de beretter om, og afstanden imellem teksternes forskellige "lag", ikke er noget "problem," idet afstanden er teologisk kreativ: som Hermann Barth allerede i 1977 i sin disputats *Die Jesaja-Worte in der Josiazeit* og som forskere herhjemme som Kirsten Nielsen (i 1984) og Knud Jeppesen (i 1987) har påpeget i deres disputatser, er vore kanoniske profettekster fortløbende teologiske udredninger. Et lignende resultat foreligger hvad angår Torah og lovstoffet i det hele taget i Michael Fishbanes bog fra 1985, *Biblical Interpretation in Ancient Israel*.

Alt dette betyder, at eksegesi er videnskabelig eksegesi, når den er sig selv bevidst som *teologisk* eksegesi, idet eksegesens råstof er ordets historie, og det vil sige, teksten som vidnesbyrd. Teksten er forkyndende i sin intention. Det er derfor, at "teologiske" spørgsmål skal stilles til disse tekster, ganske vist det man nok kan kalde "fundamentale" teologiske spørgsmål, og dette betyder spørgsmål, der angår forholdet imellem Gud og mennesker, spørgsmål, der handler om livets mål og mening. Det er dog ikke sådan, at en bestemt konfession skal påvirke eksegesen, for så bliver det ikke videnskabeligt arbejde, der er tale om! Eksegesen har et bestemt indhold, hvad angår stoffet, og en overordnet indfaldsvinkel, hvad angår de spørgsmål, der stilles til teksterne, men den er teologisk og ikke konfessionel. Som Edmund Schlinck har skrevet i sin bog om de Lutherske Bekendelsesskrifters teologi, så er det ikke bekendelsesskrifterne, der skal styre eksegesen, men tværtimod er det det fortsatte videnskabelige arbejde med de bibelske tekster, der, om man vil, skal styre vores fortolkning af de Lutherske Bekendelsesskrifter.

Universitetets – og også teologiens – opgave er per definition grundforskning. Universitetsforskning er ikke anvendt forskning. Dette betyder, at universitetsforskning og undervisning handler om viden som sådan – altså om forståelse og fortolkning for sin egen skyld – eller for at sige det på en anden måde: om åndelig, intellektuel forståelse af det materiale, der undersøges og studeres. For mig at se, betyder det negativt udtrykt, at videnskabelighed er kendetegnet ved mangelen på umiddelbar relevans: der er tale om refleksion over stoffets betydning og ikke anvendelse af stoffets indhold. Stoffet *som sådan* er genstand for forskning og dermed genstand for forståelse og fortolkning.

Videnskabelighed indebærer, at de rigtige spørgsmål stilles til det stof, der skal undersøges. Helt basalt har teologiske tekster og symboler til hensigt at udtrykke forestillinger og tanker om forholdet imellem Gud og mennesker, og bibelens tekster hører hjemme i *denne* sammenhæng. Der skal altså være en vis overensstemmelse på den ene side imellem den sammenhæng, som teksterne er opstået i, og de hensigter, der dermed ligger i teksterne selv, og på den anden side de mål, som forskningen sætter sig. For at sige det helt firkantet: teologiske tekster skal stilles teologiske spørgsmål, også selvom de metoder, der kan bruges til at lukke teksterne op, kan og skal være mangfoldige.

Lad mig forsøge at give et eksempel. Her i efteråret 2002 har vi i Senior Seminar i Gamme Testamente her på Aarhus Universitet læst Erhard Gerstenbergers nye bog om teologier i Det gamle Testamente.¹ Gerstenberger anvender sociologiske og antropologiske metoder og indsigter i sin – i meget brede strøg! – gennemgang af Israels historie og af adskillige bibelske tekster. Der er intet forsøg på i bogen at skrive noget, der ligner det, vi tidligere har forstået som "Israels historie," men der gives en "grov skitse" af en udvikling og en slags ophobning, om man vil, af forskellige gudsforestillinger. Den mest spændende sektion i bogen findes for mig at se i et af de sidste kapitler, der behandler den efterreksilske situation, hvor det bliver allertydeligst, at gudsforestillingerne og den socio-politiske situation nøje hænger sammen. Ja, det er nærmest sådan, at mens et religiøst samfund former de tekster, der fortæller, hvem de er, så begynder disse tekster og traditioner samtidig at forme det pågældende samfunds selvforståelse. Derudover er teologien – ikke mindst i form af de lovprisninger der bevidst fremhæver Guds storhed – nøje bundet sammen med folkets elendighed. Folkets genvordigheder hænger sammen med Guds

1. *Theologien im Alten Testament. Pluralität und Synkretismus alttestamentlichen Gottesglaubens*, Stuttgart 2001.

storhed, og denne store Gud er samtidig magtesløs: han er ophøjet, dog angrebet, og på denne måde drages der en parallel til folkets situation: folket er af Gud blevet ophøjet og gjort stort og helligt, men de er i øjeblikket sat ud på et sidespor.

Jeg mener at Gerstenberger her har leveret en vigtig *teologisk* indsigt, nemlig at bibelens religiøse forestillinger ikke kan skilles fra folkets sociale situation, at den underliggende teologi er identitetsgivende. I hans analyser – og det er min pointe her – er der ikke noget væsentligt bidrag til sociologien, og der er heller ikke nogen stor gevinst for antropologien. Teksternes egentlige ærinde er hverken sociologisk eller antropologisk. Hvad angår deres tilblivelse, redigering, overlevering og selvforståelse er de afgjort teologiske (selvom de forskellige forfattere, tradenter osv. ikke ville have brugt ordet teologi i vores forstand). For mig at se, er der i Gerstenbergers arbejde en vigtig gevinst at finde for den kristne teologi, nemlig denne: at vi ikke kan tale om gudsforestillinger, uden at vi samtidig taler om menneskers sociale – og økonomiske – situation; de to størrelser kan ikke adskilles.

Summa summarum: bibelsk eksegeese er videnskabelig eksegeese når den er sig selv bevidst som teologisk eksegeese, og teologisk eksegeese har til hensigt at finde frem til teksternes teologiske betydning. Teksterne er opstået, redigeret og overleveret i en sammenhæng præget af teologiske refleksioner og overvejelser, og som teologisk disciplin er videnskabelig eksegeese derfor i sin fremgangsmåde i overensstemmelse med teksternes tilblivelse og overlevering når den stiller disse tekster teologiske spørgsmål. Som videnskabelig disciplin er eksegeese et led i teologiens videnskabelighed, som betyder at forskningen i de pågældende tekster har til formål at forstå og fortolke teksternes teologiske betydning.